4. Чайковський А. Сагайдачний: історичний роман у трьох книгах/ Чайковський А. – К.: Варта, 1993. – 572 с.

5. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. Повісті, п'єса/ Нечуй-Левицький І. – Харків: Фоліо, 2007. – 351 с.

6. Квітка-Основ'яненко Г. Сватання на Гончарівці/ Г. Квітка-Основ'яненко // Українська драматургія. Золота збірка. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2010. – С.63 – 144.

7. Квітка-Основ'яненко Г.Вибрані твори/ Квітка-Основ'яненко Г. – К.: Дніпро, 1983. – 349 с.

8. Виженко О. Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів[Електронний ресурс].- Режим доступу *http://www.abetka.ukrlife.org*

УДК 821.111 Р – 3.09

СПЕЦИФІКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ РОМАНІЧНИХ КЛІШЕ В АНГЛІЙСЬКОМУ ПІЗНЬОРЕНЕСАНСНОМУ ФОРМУЛЬНОМУ РОМАНІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ ГЕНРІ РОБЕРТСА «ВИКЛИК ФОРТУНІ»(1590))

Тарасенко К.В., к. філол. н., доцент

Класичний приватний університет

Стаття присвячена дослідженню специфіки інтерпретації романічних кліше у «формульному» романі англійського пізньоренесансного письменника Генрі Робертса «Виклик Фортуні» (1590). Показано, що у творі є усі ознаки так званого «формульного» роману – наявність легко впізнаваних кліше, актуальних для тогочасного читача ідей, тем та концептів. Особливу увагу автор приділяє популярному в єлизаветинській літературі концепту Фортуни, представляючи на сторінках твору доволі оригінальну інтерпретацію цієї теми.

Ключові слова: «формульна» література, роман, доба Ренесансу.

Тарасенко К.В. СПЕЦИФИКА ИНТЕРПРЕТАЦИИ РОМАНИЧЕСКИХ КЛИШЕ В АНГЛИЙСКОМ ПОЗДНЕРЕНЕССАНСНОМ «ФОРМУЛЬНОМ» РОМАНЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ ГЕНРИ РОБЕРТСА «ВЫЗОВ ФОРТУНЕ» (1590)) / Классический приватный университет, Украина

Стаття посвящена исследованию специфики интерепретации романических клише в «формульном» романе английского позднеренессансного списателя Генри Робертса «Вызов Фортуне» (1590). Показано, что в произведении присуствуют все признаки «формульного» романа – наличие легкоузнаваемых клише, актуального набора излюбленных для читателя тем, идей и концептов. Особенное внимание автор уделяет популярному в елизаветинской литературе концепту Фортуны, представляя на страницах романа оригинальную интерпретацию этой темы.

Ключевые слова: «формульная» литература, роман, эпоха Ренессанса.

Tarasenko K.V. THE PECULARITIES OF THE INTERPRETATION OF "ROMANCE" CLISHES IN THE ENGLISH NOVEL OF LATE RENAISSANCE (IN THE NOVEL BY HENRY ROBERTS "A DEFIANCE TO FORTUNE" (1590)) / Classic Private University, Ukraine

The article is devoted to the investigation of the peculiarities of the interpretation of "romance" clichés in the "formula" novel of the English Renaissance writer Henry Roberts "A Defiance to Fortune" (1590). It is shown that all the signs of "formula" novel are evident in the text – well-known clichés, popular for the Elizabethan reader motives, ideas and concepts. Special attention and interesting interpretation is given to the concept of Fortune – one of the most favorite in the Elizabethan literature.

Key words: "formula" literature, novel, Renaissance epoch.

«Формульний» роман на сьогодні є явищем маловивченим, оскільки довгий час такий різновид літератури характеризувався з позицій відповідності певним естетичним канонам, а власне позалітературні чинники (стратегії виробництва та споживання, успіх у читацької аудиторії), за якими також має відбуватися реконструкція/створення цілісної стереоскопічної історико-літературної картини будь-якого століття, почали братися до уваги лише у 80^{х} роках ХХ століття (Дж. Кавелті, П. Свірський, В. Гудков, Б. Дубін, А. Таранова та ін.). Тож не дивно, що на маргінесі дослідницької уваги залишились твори, які хоча свого часу і мали шалений попит у читачів у більш ранні історико-літературні епохи, втім завдяки невідповідності високим художнім критеріям так і не здобули належної уваги.

Осмислення «формульної» природи роману періоду англійського Ренесансу (на матеріалі роману Г.Робертса «Виклик Фортуні» прим. мої – К.Т.) не є випадковим, оскільки саме в другій половині XVI століття читацький загал перетворюється на впливову силу, яка спроможна до певної міри впливати на літературний процес. Письменники приділяють все більшу увагу запитам, естетичним смакам, літературним уподобанням своєї потенційної читацької аудиторії, яка була неоднорідною. Якщо представники освічених кіл, інтелектуально-духовна еліта й аристократія цікавилися здебільшого творами з яскраво вираженим inventio, то нова читацька публіка (дрібні буржуа, джентрі, йомени, ремісники, торгівці) потребували іншого літературного продукту. Саме перу Генрі Робертса належить твір, природа якого повністю збігається із жанровими очікуваннями нового неелітарного реципієнта, який, з одного боку, очікував від твору розважальності і „впізнаваності" проблематики, колізій, ситуацій, а з іншого – волів почуватися читачем „високих романів", таким собі "noble reader", який не тільки міг собі дозволити таку розкіш, як придбання книжки, але й був спроможний хоча б у сфері розважального дозвілля стати майже на один рівень з тими, для кого читання fiction – повсякденна культурна практика. У цьому морально-психологічному імперативі сфокусувався суто ренесансний принцип соціальної мобільності – бажання і воля індивідуума, спрямовані на вихід із усталеної парадигми суспільно-станових відносин. Одним із показників життєвого успіху, поряд із такими факторами, як покращення фінансових статків, умов і якості життя, підвищення освітнього рівня та суспільного становища, є якісне оновлення способів проведення дозвілля. До таких традиційних розваг (медвежі бої, педженти та театральні вистави) додалося читання непрагматично орієнтованої літератури, читання заради емоційно-інтелектуального задоволення, заради розваги.

Оскільки кількість цього відносно нового для Англії читацького загалу стрімко зростала, процвітала друкарська праця, все більше освічених вихідців із третього стану бралося за перо, наприкінці XVI століття об'єктивно склалися передумови для формування й розвитку специфічної літературної продукції. Саме цей різновид романістики, який пропонується називати «формульним», і потребує глибокої дослідницької аналітики.

Тож в рамках цієї історико-літературної розвідки передбачається, по-перше, дати стислу характеристику терміну «формульна» література по-друге, продемонструвати, як саме «літературна формула» функціонує в художньому творі, по-третє, показати, яким чином у романі Г.Робертса інтерпретуються/репрезентуються/трансформуються популярні для літератури доби Відродження романічні кліше.

«Формульна» література, як зазначає відомий американський культуролог Дж. Кавелті, характеризується високим ступенем стандартизації звичних для читацького загалу формул, орієнтується на розважальність та виклик інтенсивних негайних переживань, не вимагає глибокої аналітики і вкрай рідко претендує на естетичну досконалість. Згідно з його визначенням, "успіх конкретного формульного твору залежить від того, наскільки він інтенсифікує звичний досвід", адже "формула створює свій власний світ, який стає нам близьким внаслідок багаторазового повторювання. Поступово ми вчимося пізнавати цей уявлюваний світ, не співвідносячи його постійно з нашим досвідом" [1].

Художній світ роману Генрі Робертса формується в процесі поєднання низки популярних літературних конвенцій, які вже здобули прихильність широкого читацького загалу. Створювана фантазією цього письменника комбінація добре знаних колізій, мотивів, сюжетних кліше, мовленнєвих формул є по-своєму оригінальною, хоча навряд чи правомірно вести мову про прорив Г. Робертса до нової естетичної якості чи яскраво виражену оригінальність. Іманентна сутність формульних творів, як переконливо доводить Дж. Кавелті, полягає в тому, що конкретний твір і формула (усталена конвенція – прим.мої К.Т.) співвідноситься приблизно так само, як варіація і тема або авторське виконання і текст. Щоб викликати інтерес і високу оцінку аудиторії, індивідуальна версія форми повинна мати деякі унікальні і неповторні властивості, але вони мусять врешті-решт сприяти більш повному втіленню усталеної форми [1]. Тож, думається, що розгляд поетики роману Г. Робертса в тій системі координат, яку задає парадигма формульної літератури, є доволі продуктивним і з огляду на реконструкцію єлизаветинських культурних конвенцій та літературних кодів, і в плані осягнення сутності творчого задуму літератора, який свідомо і послідовно орієнтувався на пересічного неелітарного читача. Такий підхід дозволяє певною мірою наблизитися до розуміння тих процесів, які призвели до появи такого специфічного художнього феномена, як "масова" або "популярна" література, і тих **культуртрегерських** [термін В.Д. Демченка [2]– прим. мої] функцій, які вона виконує.

Набір «готових» романічних кліше, які наявні в тексті твору "Виклик Фортуні", є доволі типовим для пізньоренесансних англійських романів. Тут наявні і любовна тематика, і авантюри, пов'язані з мандрами протагоніста, і суспільно-політичні конфлікти, і декілька репрезентацій міжлюдських стосунків (дружба, кохання, зрада, помста та ін.). Спектр мотивів, які уможливлюють актуалізацію необхідної Г.Робертсові проблематики, є не дуже широкими, до того ж більшість із них відбивають авторську орієнтацію, смаки і уподобання неелітарного читача, який віддавав перевагу банальностям та шаблонам.

Загальновідомо, що невід'ємним компонентом єлизаветинського роману є любовна сюжетна лінія, художня репрезентація якої дозволяє авторам висвітлити такі проблеми, як природа та різновиди кохання, сутність і наслідки ревнощів, зіткнення любові і дружби та ін. Автор "Виклику Фортуні" не відмовляється від традиційного для багатьох тогочасних творів любовного трикутника (Андруджіо-Сюзанія-Мелісіна). Стосунки Андруджіо і Сюзанії є проявом взаємного кохання двох молодих людей, які належать до різних соціальних станів, а тому не можуть одружитися. Мелісіна, соціальний статус якої є доволі високим, намагається закохати в себе Андруджіо, не маючи гадки про його почуття до Сюзанії. Сам герой відповідає на її почуття, сподіваючись у такий спосіб стерти у своїй душі спогади про Сюзанію. Попри те, що винахідливій Мелісіні вдається звабити Андруджіо і певний час таємно насолоджуватися його коханням, через втручання третіх осіб плани цієї героїні руйнуються: її коханця відправляють у вигнання, вона стає немилою власному братові - лорду Ієроніму і невдовзі помирає з горя. Андруджіо після чисельних поневірянь повертається до своєї першої коханої і, незважаючи на різницю в соціальному становищі, наважується на шлюб з нею. Отже, кохання бере верх над суспільно-становою упередженістю, а той факт, що подружнє життя Андруджіо і Сюзанії є щасливим, налаштовує читача на схвальне ставлення до вибору, зробленого головним героєм.

Втім, подальші трагічні суспільно-політичні події (заколот проти Андруджіо, вигнання його родини із Саксонії) на певний час спонукають читацький загал замислитись над тим, чи має право вінценосна особа піддаватися власним пристрастям і ризикувати своїм високим суспільним становищем. Такий розвиток любовної колізії до певної міри зумовлює конфлікт між почуттям і обов'язком, який стане одним із найпопулярніших у літературі XVII століття.

Г. Робертс, на відміну від авторів елітарних романів (Дж. Гасконя, Дж.Лілі), уникає будь-яких філософських медитацій персонажів із приводу кохання, натомість він описує емоції героїв, обмежуючись констатацією психофізичного стану ("зраділа", "засмутилася", "переживала", "чекала з нетерпінням", "боялася", "почервоніла", "заплакала", "сумно зітхнула", "затамувала подих"). Очевидно, що автор "Виклику Фортуні" розраховує не стільки на те, щоб активізувати мислення потенційного реципієнта, скільки на те, щоб викликати емоції, спонукати до співпереживання. Саме такою є логіка авторських стратегій тих письменників, що створюють «формульну» літературу.

Г. Робертс доволі часто вдається до банальностей та стертих метафор, коли йдеться про опис стихії почуттів. Він називає кохання "вираженням мудрості Бога, якій слід підкорятися розумом" [3, с. 152] та зазначає, що "любов підкорює найсильніших, і навіть самих богів" [3, с. 152]. Незрідка автор вводить у текст роману прагматично-орієнтовані пасажі, які рясніють моралістичними сентенціями, просякнуті дидактикою (наприклад, настанови про обов'язки в подружньому житті, які дає батько Сюзанії). При цьому він намагається копіювати модний на той час евфуїстичний стиль, втім, йому так і не вдається досягти риторичної вишуканості та ідейно-смислової оригінальності, якою відзначалися розмірковування про кохання, представлені на сторінках "Евфуеса" Дж. Лілі чи "Розалінди" Т. Лоджа.

Не можна не погодитись з думкою Г. Тигеля про те, що Г. Робертс на початку роману зображує кохання згідно з петрарківськими канонами: Андруджіо тріпотить у присутності своєї коханої, ледь не втрачає розум, а його ліпший друг Галастино турбується про психологічний стан свого друга [4, с. 7]. Згодом письменник переносить стосунки із сфери божественної на земну (Андруджіо одружується із Сюзанією) та зображує їхнє подружнє життя як втілення мрії про щире і вірне кохання. Дружина в усьому підтримує свого чоловіка і навіть у вигнанні зберігає пам'ять про нього й ненавидить тих, хто заподіяв зло її родині.

Оригінальність Робертсової інтерпретації теми кохання вичерпується тим, що сам концепт кохання співвідноситься в романі з соціально-політичною проблематикою. Якщо в більшості єлизаветинських романів описувалися любовні стосунки рівнодостойних героїв ("Евфуес" Дж. Лілі, "Розалінда" Т.Лоджа, "Зелото" Е.Манді) або ж персонажів, високий статус яких з'ясовувався в процесі розвитку сюжету ("Пандосто" Р. Гріна), то у "Виклику Фортуні" зображено кохання між титулованою персоною (син герцога Саксонії) та простолюдинкою (донька мельника). Закохані свідомі того, що на заваді їхньому щастю стоїть різниця в суспільному становищі, і саме це усвідомлення слугує імпульсом низки романічних колізій (розставання героїв, випробовування почуттів Андруджіо, переоцінка життєвих пріоритетів). Одруження Андруджіо – герцога Саксонії з бідною дівчиною, яке нагадує типові казкові фінали, ймовірно, приходилося до смаку неелітарній читацькій аудиторії. Думається, що в такий спосіб Г.Робертс до певної міри оновлював стереотипну любовну колізію, і таке оновлення мало б потішити уяву його потенційних читачів – людей незнатних і небагатих.

Увагу письменника привертає і популярний на той час мотив дружби**,** який реалізується у творі у двох основних модифікаціях – дружба як духовна спорідненість (Андруджіо-Галастино) та дружба як покровительство (лорд Ієронім та Андруджіо). Автор віддає перевагу першій модифікації, неодноразово акцентуючи увагу на тому, що духовна близькість є запорукою найкращих людських стосунків, тоді як відсутність рівності в подружніх відносинах спроможна спричиняти конфлікти. Так, приміром,

Галастино з власної ініціативи вирішує помститися за свого друга, якого незаконно позбавили престолу, а лорд Ієронім навіть не бажає вислухати Андруджіо, коли того несправедливо звинувачують у зраді.

Тема дружби – одна із найпопулярніших в єлизаветинскій романістиці – у творі Г.Робертса розкривається здебільшого на рівні сюжетних колізій. Якщо для Дж.Лілі (“Евфуес”) пріоритетним є осмислення дружби як етико-психологічної категорії, а конфлікт вибудовується на зіткненні дружби і кохання, то у «Виклику Фортуні» домінує не аналітика, а констатація. Автор неодноразово підкреслює, що Андруджіо і Галастино є найкращими друзями, вони проводять багато часу разом і називають один одного не інакше як “милий друг”. Саме Галастино не тільки намагається втішити Андруджіо, але й допомагає його синові в скрутному становищі. Головний герой роману неодноразово заявляє про дружні почуття, щоправда не виходячи при цьому за межі банальних формул: “я ставлюся до твоєї дружби як до власного життя” [3, с. 175]. У повній відповідності до евфуїстичних стандартів Г.Робертс порівнює дружбу цих юнаків із стосунками відомих античних героїв: “приязнь Деймона до Піціуса, ні Пілідія до Орестеса не була такою сильною, як любов Андруджіо до Галастино” [3, с. 174].

Ключову позицію в проблематиці роману Г. Робертса посідає світоглядно-аксіологічна проблема вибору життєвої стратегії. Задекларована вже назвою роману стратегія виклику Фортуні, активного протистояння долі, зухвалого протиборства з обставинами знаходить на сторінках роману цікаву, але доволі суперечливу інтерпретацію.

Концепт Фортуни за часів Ренесансу, коли, власне, і був написаний роман, посідав надзвичайно важливе місце у світоглядній парадигмі індивідуума. Як відзначає ренесансознавець Г.Кружков, “це був такий період, коли життя людини залежало від примх Фортуни; це була епоха, коли багатство наживалося так само швидко, як і втрачалося, і за запаморочливим піднесенням могла настати раптова і рішуча опала; це була доба найгостріших релігійних сутичок та суперечок, доба постійних війн та зовнішньої загрози країні і монархії, доба шпигунів і донощиків, інтриганів, шукачів кар’єри, всіляких “флібустьєрів та авантюристів”; і в той же час це була доба бурхливого розвитку мистецтв” [5, с. 272]. Найбільшим оптимізмом щодо Фортуни відзначався прошарок ренесансного купецтва, принаймні найуспішніші його представники. Причиною цьому, безсумнівно, можна назвати специфіку доби, коли торговельна активність та купецький хист дозволяли їхнім володарям швидко збагатитися, у багато разів примноживши власні активи.

Тож не дивно, що у власному романі, орієнтованому на представників “третього стану” єлизаветинського суспільства, Робертс порушує проблему “людина-доля”. Звертаючись до художнього осмислення Фортуни, Г.Робертс створює образ, який стає провідною рушійною силою усього сюжету. Саме Фортуна відіграє в романі сюжетоутворюючу функцію: кожна нова колізія репрезентується як наслідок дії примхливої богині долі. Інколи Г. Робертс прагне додати звучанню цієї теми певного філософського забарвлення, втім, йому так і не вдається досягти ідейно-смислової чи художньої оригінальності.

У процесі художнього зображення теми Фортуни Г. Робертс використовує типовий набір метафоричних характеристик, банальних псевдофілософських сентенцій та усталених епітетів. Подібно до своїх колег по письменницькому цеху Р. Гріна та Т. Лоджа, він звертається до прийому персоніфікації та актуалізує добре відому ренесансному читачеві емблематику Фортуни. Запропонована ним характеристика поєднує античні та середньовічні уявлення про Фортуну: “їй притаманні швидкий крок, величний розум, добра вдача, її зображують з крилами та земною кулею під її ногами, рогом достатку в її руці, дарами якого вона щедро наділяє тих, хто її задовільнить. Деякі уявляють її з колесом у руці, яке вона постійно обертає так, що ті, хто щасливі, стають нещасливими” [3, с. 31].

Слід додати, що ще за часів античності Фортуну зображували “у постаті жінки, яка тримає у лівій руці ріг Аматеї і розсипає монети або спирається на кулю і в правій руці тримає коло” [6, с. 208]. Г.Робертс, в цілому, актуалізує античний досвід (приміром, згадує про поетів, які називали Фортуну “богинею” [7, с. 132]), що було в руслі тогочасної літературної традиції. У цьому контексті варто згадати думку Н.Торкут про те, що для ренесансної свідомості антична спадщина слугувала невичерпним джерелом тем, сюжетів, мотивів, художніх образів і навіть стилістичних кліше [8, с. 33]. Тож не дивно, що автор «формульного» роману часто послуговується кліше, які містять алюзії та ремінісценції до античних текстів. Така інтертекстуальність, інспірована самою іманентною природою ренесансного типу культури, безперечно, приходилася до смаку читацькому загалу, самолюбство якого тішила сама можливість сприймати і розуміти авторські згадки про давніх греків і римлян.

Письменник, наслідуючи усталену літературну традицію, акцентує увагу читача на мінливості Фортуни (“постійна у своїй непостійності” [3, с. 250], підкреслюючи її ірраціональність та дволикість. У романі Фортуна постає не лише як персоніфікований образ: вона також з’являється і в ряді усталених висловів, де використовується здебільшого як стерта метафора: у тексті дуже часто згадується, що Фортуна “мінлива” [3, с. 14; с. 133; с. 139], “непостійна” [3, с. 14; с. 133; с. 139], “проклята” [3, с. 14; с. 156], “жорстока” [3, с. 226]. Подібні вислови додають мові емоційного забарвлення. Крім того, використовуючи цей художній прийом, письменник знову ж таки підкреслює вагому роль, яку категорія

Фортуни відіграє в системі людського світосприйняття. Не викликає жодних сумнівів і той факт, що такі вислови доповнюють згадки про Фортуну як богиню Долі, допомагаючи читачеві сформувати власне ставлення до цієї ірраціональної сили.

Що ж до авторського ставлення до самої ідеї виклику Фортуні, то воно неодноразово змінюється в процесі розвитку сюжету. Назва начебто стимулює людину до зухвалої активності. Подальші колізії (нещастя Андруджіо та непроясненість фіналу його життєвої історії) ставлять під сумнів проголошений назвою імператив. Яким же мало бути здивування читачів, коли замість заявленого у заголовку твору "виклику" Фортуні, вони зіткнулися з описом життєвих негараздів головного персонажа Андруджіо, який "від самого народження … був м'ячиком, який Фортуна перекидала з руки в руку" [3, с. 135]. Думається, що представляючи на суд читача життєві негаразди головного героя, письменник зводить у двобої сліпу ірраціональну Фортуну і божественну справедливість. Він закликає читачів покладатися на Бога, вірити в його всемогутність.

Варто підкреслити, що, на відміну від Т.Лоджа [9] та Р.Гріна [10], які у власних романах досить скептично оцінюють можливість протистояти Фортуні, Г.Робертс пропонує своїм читачам надійний спосіб успішного протистояння. Він закликає не зважати на примхи Фортуни, а завжди і в усьому покладатися на Бога. До речі, за вельми слушним зауваженням О.Гутарук, "для англійських письменників, що творили на перетині Пізнього Відродження і бароко, було характерним своєрідне повернення у справі оцінювання дійсності до християнських концептів, а інколи навіть цілковите покладання людини на Божу милість" [11, с. 70].

Ключ до розуміння сутності Фортуни Г. Робертс пропонує в монолозі відлюдника, у якому письменник протиставляє Фортуну і таку християнську чесноту, як смирення, і наголошує на спроможності індивіда вийти переможцем у цій одвічній суперечці людини та долі. Носієм авторської концепції постає мудрець-відлюдник Андруджіо, який проголошує тезу про те, що єдиною моральною альтернативою людського покладання на сліпу вдачу може бути тільки віра в Бога: "ті, хто забули про Бога, покладаються на Фортуну, втім вона – це ніщо" [3, с. 252]. На думку Г.Робертса, саме людська розсудливість, смиренність, благочинність, віра в Бога, доброчесна поведінка допомагають людині вистояти у двобої з Фортуною. Коли ж вона руйнує людське життя, то єдиним виходом має стати відмова від матеріальних благ і відлюдництво. Можна припустити, що Г.Робертс мав намір розширити і конкретизувати звучання теми відлюдництва в обіцяному продовженні свого роману.

Можливо, Робертсова візія колізії "людина-Фортуна" була навіяна впливом італійських гуманістів. Деякі текстові пасажі роману суголосні ідеям італійського філософа-гуманіста Марсіліо Фічино про необхідність бути розсудливим у боротьбі з Фортуною [12, с. 218; 13, с. 51]. Романіст неодноразово наголошує на цій необхідності, приміром, "якщо людина не довіряє Фортуні, вона має бути розсудливою" [3, с. 253], "розсудлива людина вільна та щаслива" [3, с. 253].

У системі ціннісних уявлень, апологетом яких є автор роману "Виклик Фортуні", важливе місце посідають такі морально-етичні категорії, як благочинність, шляхетність та освіченість. Прикметно, що саме ці категорії, носіями яких є протагоністи роману (Андружіо та Галастино), структурують один із ключових ренесансних концептів – "virtu". У творах італійських гуманістів доби Відродження детально аналізується природа "virtu" та її складові. Приміром, К.Ландино такими складовими вважає благочинність, славні діяння, пошук істини та поклик до знань [12, с. 104]. Суголосними цим уявленням є моральні імперативи героїв роману Г.Робертса: позитивні герої не тільки проголошують власні імперативи (бути благочинними, творити добро, здобувати знання), але й втілюють їх у життя. У романі неодноразово підкреслюється, що вищезгадані позитивні якості допомагають людині протистояти примхам Фортуни. Автор наголошує на тому, що людина має діяти свідомо, а Фортуна є силою неконтрольованою. До певної міри ця думка Г.Робертса перегукується з ідеями Н.Макіавеллі, який вважав, що доблесна людина спроможна підкорити Фортуну, адже Фортуна, як і жінка, звикла поважати силу [14, с. 354]. Цікаво, що Г.Робертс теж неодноразово порівнює Фортуну із жінкою, причому здебільшого злою, несправедливою, примхливою і марнославною.

Емоційне забарвлення образу Фортуни є переважно негативним. На відміну від італійського філософа-гуманіста Л. Б. Альберті, який дотримується думки про те, що Фортуна може бути доброзичливою та лютою і треба мобілізувати усі внутрішні резерви для протистояння їй [12, с. 161], Г.Робертс на сторінках свого роману фіксує увагу читача виключно на негативних проявах Фортуни, що, до речі, відрізняє його від сучасників Т.Лоджа та Р. Гріна, у романах яких Фортуна демонструє чи то прихильність [9, с. 2; 10, с. 155], чи то неприязнь [9, с. 17;10, с. 174].

Цікаво зазначити, що в єлизаветинській Англії проблема стосунків між людиною і Фортуною незрідка репрезентується на тлі соціальної стратифікації суспільства. Інколи письменники підкреслюють, що Фортуна загрожує тільки тим, кому є що втрачати – здоровим, багатим і щасливим. Так, на сторінках роману "Розалінда" (1590) Т. Лодж зауважує, що Доля особливо зневажливо ставиться до бідних: "Фортуна летить, і якщо вона й зачіпає бідноту, то лишень своєю п'ятою, радше з презирством

ставлячись до її потреб та кидаючи на них лишень похмурий погляд, аніж заздрячи та проявляючи зневажливість до її достатку" [9, с. 7]. У Г. Робертса ж Фортуна не є настільки перебірливою, і соціальний статус людини жодною мірою не впливає на її вибір: "сліпа Фортуна, постійна у своїй непостійності..., я не може відрізнити дворянина від селянина, господаря від раба, ні слугу від господаря: отримує задоволення від скидання монархів і звеличення бідних. " [3, с. 250]. Думається, що Г. Робертс, акцентуючи увагу на тому, що Фортуна може бути доброю для бідних, намагається улестити неелітарного читача, для якого сам факт гіпотетичною милості долі до знедолених і небагатих був своєрідним психологічним стимулом для подолання життєвих проблем і негараздів.

Отже, інтерпретація концепту Фортуни, запропонована Г. Робертсом, йде в річищі популярних у ті часи етико-політичних теорій, а відсутність послідовності в репрезентації власної думки (Божественна справедливість і доброчинність спроможні допомогти людині в протистоянні з Фортуною) свідчить про маньєристичний характер світоглядних уявлень автора. У першій частині твору Г.Робертс нібито пропонує сприймати усі примхи злодійки-Фортуни як належне, цілком визнає її безмежну владу та дуже яскраво ілюструє усі негаразди головного героя Андруджіо, які є результатом дій цієї непередбачуваної сили. Автор також звертається до традиційного зображення Фортуни, що є впливом античних та середньовічних уявлень. Однак у другій частині твору відчувається помітна зміна поглядів письменника: автор наголошує на тезі про можливість перемогти Фортуну: Г.Робертс не радить викликати її на поєдинок - протистояти Фортуні можна, на думку письменника, і менш кривавим шляхом: людська розсудливість, смиренність, доброчинність, віра в Бога незмінно допоможуть читачеві протидіяти цій ірраціональній силі.

Наступним загальноприйнятим мотивом, який автор "Виклику Фортуні" інтегрує в художню тканину роману, є засудження честолюбства. Подібна авторська позиція, вірогідно, спричинена реакцією на суспільні процеси тогочасного соціуму, тобто тим, що "пришвидшення соціальної мобільності переросло у своєріднє крещендо - крещендо честолюбивого сходження нагору, такого шаленого, що здавалось, наче воно розірве суспільство на шматочки" [цит. за 4, с. 7]. Концепт слави, апологетика якого лунала зі сторінок багатьох тогочасних романів (Дж. Лілі "Евфуес", Е.Манді "Зелото"), інколи, особливо в пуританськи налаштованому середовищі, набував негативних конотацій, адже "безсмертю душі була протиставлена слава як найвище визнання цінності земного буття" [12, с. 21]. Честолюбство найбільш гостро засуджується у монолозі Андруджіо, де "гордість, заздрість і ненависть так міцно засіли у серцях людей, що вони починають зневажати Бога, його діяння…" [3, с. 261]. Неможливо обійти увагою епізод узурпації влади земляками Андруджіо. Автор підкреслює, що надмірне прагнення до слави спричинило в Саксонії заколот проти законного правителя. Г. Робертс закликає своїх читачів "презирати честолюбство, яке завжди є злом та супутником гордості, яке так ненавидять Бог та люди…" [3, с. 257].

Отже, використання романічних штампів та кліше у творі слугує ключем для відображення внутрішнього світу тогочасного єлизаветинця, якого, насамперед, цікавили такі проблеми, як залежність людини від вищих сил, можливість щасливого шлюбу між представниками різних соціальних станів, правильність вибору життєвих стратегій (чи варто протистояти Фортуні? як поводитися у скрутних життєвих ситуаціях? як зберегти дружбу? та ін.) Автор роману постає апологетом традиційних ренесансних цінностей. Використання загальноприйнятих мотивів у творі є типовим для єлизаветинського роману (згадаймо хоча б "Американську Маргариту" Т. Лоджа, 1596; "Карту кохання" Р. Гріна, 1584; "Зелото" Е.Манді, 1580). Як вельми слушно зазначає сучасний ренесансознавець Г. Коул, Г.Робертс зберіг традиційні для свого часу ламентації щодо нерозділеного кохання, описи жіночої краси, війни проти невірних" [15, с. 175]. Водночас письменник презентував читачеві доволі оригінальну інтерпретацію теми Фортуни, яка ґрунтувався на осмисленні інтелектуального досвіду італійських гуманістів (Н.Макіавеллі, М.Фічино, К.Ландіно, Л.Альберті) та англійських пізньоренесансних романістів (Т.Лодж, Р.Грін). Цей роман Г.Робертса, розрахований на неелітарну читацьку аудиторію, цікавий як джерело тем, ідей, що відповідають естетичним смакам представників тогочасного «третього» стану, та допомагає реконструювати певні культурні коди єлизаветинської доби. Саме орієнтація на смаки єлизаветинського читача, реалізація славнозвісного Горацієвого імперативу "розважаючи-повчай" були тими програмними установками, яких дотримувався письменник. Г.Робертс намагався відповідати запитам неелітарного суспільного прошарку й звертався до романної творчості в річищі так званої «формульної» літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кавелти Дж. Изучение литературных формул / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: *http://www.metodolog.ru/00438/00438.html*

2. Демченко В.Д. Преса в процесі урбанізації суспільства: культуртрегерська функція / В.Д. Демченко // Біблія і культура. – Вип. 8-9. – Чернівці: Рута, 2008 – С. 235-238.

3. Roberts H. A Defiance to Fortune / Roberts Henry // Eine kritische edition von Henry Roberts` „A Defiance to Fortune" (1590) / Inaugural–Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der

Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln / [vorgelegt von Giselger Tiegel aus Münstenberg]. – Köln : Universität zu Köln, 1973. – P. 131-289. (першотвір).

4. Tiegel G. Eine kritische edition von Henry Roberts` „A Defiance to Fortune" (1590) / Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln / Tiegel G / [hrsg. von Giselger Tiegel aus Münstenberg]. – Köln, 1973. – 305 S.
5. Кружков Г.М. Английская монархия и английская поэзия эпохи Возрождения / Г.М. Кружков // Лекарство от Фортуны. Поэты при дворе короля Генри VШ, Елизаветы Английской и короля Иакова. – М.: Б.С.Г. – Пресс, 2002. – 528с.
6. Словник античної міфології / [укл. І.Я. Козловін, О.Д. Пономарьов]. – 2-е вид. – К.: Наукова думка, 1989.– 240с.
7. Renaissance Prose // The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland. – L. and N. Y.: Rouledge, 1997. – P. 79-85.
8. Торкут Н.М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та "література факту") / Торкут Н.М. – Запоріжжя, 2000. – 406с.
9. Lodge T. Rosalynde. Euphues Golden Legacie // Літературний фонд Лабораторії Ренесансних Студій.
10. Greene R. Pandosto. The Truimph of Time / Greene R. // Antology of Elisabethan Prose Fiction / [ed. by P.Salzsman]. – Oxford: Oxford University Press, 1987. – P. 153-204.
11. Гутарук О.В. Жанрові новації Ніколаса Бретона-прозаїка в контексті творчих пошуків єлизаветинської доби: дис. … канд. філол. наук: 10.01.04 / Гутарук Олена Володимирівна. – К., 2002. – 223с.
12. Брагина Л.М. Итальянский гуманизм. Этические учения XIV–XV веков. Учеб. пособ. / Брагина Л.М. – М.: Высшая школа, 1977. – 254с.
13. Кудрявцев О.Ф. Античные представления о Фортуне в ренессансном мировоззрении / О.Ф. Кудрявцев // Античное наследие в культуре Возрождения. – М.: Наука, 1984. – С. 50-57.
14. Баткин Л.М. Итальянское Возрождение: проблемы и люди / Баткин Л.М. – М.: изд-во Российского государственного гуманитарного ун-та, 1995. – 446с.
15. Cole H. A Quest of Inquire: Some Contexts of the Tudor Literature / Cole H. – Michigan : Pegasus, 1973 – 516p.

УДК[821.161.1.0'05Чех:7.04+821.161.1.0'05Тур : 7.04] : 821.161.1.091

«ЛИШНИЕ ЛЮДИ» В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ И.С. ТУРГЕНЕВА И А.П.ЧЕХОВА

Тихомиров В.Н., д. филол. н., профессор

Запорожский национальный университет

В статье анализируются образы» лишних людей» в творчестве И.С.Тургенева и А.П.Чехова. Центром анализа является статья И.С.Тургенева «Гамлет и Дон Кихот», в которой великий писатель развивает мысли об иронии Гамлета.

Ключевые слова: традиция, ирония, «лишние люди», идеализация.

Тихомиров В.М. «ЗАЙВІ ЛЮДИ» У ТВОРАХ І.С.ТУРГЕНЄВА ТА А.П.ЧЕХОВА / Запорізький національний університет, Україна

У статті «Зайві люди» у творах І.С.Тургенєва та А.П.Чехова» аналізуються образи «зайвих людей» у творчості І.С.Тургенєва та А.П.Чехова. Центром аналізу є стаття І.С.Тургенєва «Гамлет та Дон Кіхот», у якій великий письменник розвиває думки про іронію Гамлета.

Ключові слова: традиції, іронія, «зайві люди», ідеалізація.

Tihomirov V.N. IMAGE OF «SUPERFLUOUS PEOPLE» IN THE WORKS OF I. TURGENEV AND A. CHEKHOV / Zaporizhzhya national university, Ukraine.